

(نیابت فرهاد میرزا برادرش و نیز میرزا زکی خان مستوفی تفرشی ضیاء الملک، از طرف وی در لرستان).

۱۰. منوچهرخان معتمد الدوله از ۱۲۵۲ تا ۱۲۶۴ قمری (۱۲۱۱ تا ۱۲۲۳ خورشیدی).

۱۱. اردشیر میرزا رکن الدوله از ۱۲۶۴ تا ۱۲۶۶ قمری (۱۲۲۳ تا ۱۲۲۵ خورشیدی).
نیابت محمد حسن خان فرقانی از طرف وی در لرستان. رکن الدوله توشمال خان (جد نظر علی خان امیر اشرف) را با اتفاق علی خان بختیاری به خوزستان برده و مأمور سرکوبی میرزا قوام الدین حاکم کهگیلویه نمود.

۱۲. خانلر میرزا احتشام الدوله از سال ۱۲۶۶ تا ۱۲۷۵ قمری (۱۲۲۵ تا ۱۲۳۴ خورشیدی) ایلدرم میرزا برادرش به نیابت از طرف وی در لرستان اقامت داشت. ایلدرم مردی سفاک بود و در سال ۱۲۶۸ قمری (۱۲۲۷ خورشیدی) عده‌ای از سران لرستان مانند علی مردان خان حسنونند و نصیرخان جودکی را مقتول ساخت و این بیت (به گویش لری) مربوط به آن زمان است.

هی گییه هی نصیر خوکس نی د بام
شن سرواز ز گمریت رت سی قلام
(ای برادر نصیرخان کسی به همراه مانیس است سربازان سان گرفته و به سمت خانه مارفتند)

به دستور احتشام الدوله در سال ۱۲۶۸ قمری (۱۲۲۷ خورشیدی) نهر فعلی ناصری در شمال خرم‌آباد احداث شد و نیز در همین سال رابط‌هایی در بین راه خرم‌آباد به دزفول ایجاد گردید. ضمناً قلعه فلک الافلاک هم در سال ۱۲۷۴ قمری مرمت و تعمیر شد.

۱۳. امامقلی میرزا عمادالدوله از سال ۱۲۷۵ تا ۱۲۷۶ قمری (۱۲۳۴ تا ۱۲۳۵ خورشیدی).

۱۴. حاجی علی خان ضیاء الملک (حاجب الدوله مراغه‌ای) که پسرش محمد حسن خان نیابت او را در لرستان داشت. این شخص در سال ۱۲۶۸ قمری به دستور ناصرالدین شاه به کاشان رفت و میرزا تقی خان امیر کبیر صدر اعظم با کفایت ایران را در حمام فین به قتل رساند، به خاطر این عمل ننگین مهد علیا مادر شاه از او حمایت کرد و او را به حکومت لرستان و خوزستان گماشت و در سال ۱۲۷۷ به تهران فراخوانده شد و به وزارت عدلیه و پس از چندی به سمت وزیر وظایف و اوقاف منصوب گردید. هنگامی که از خرم‌آباد عازم تهران بود اسد خان کلانتر رایه بهانه‌ای مقتول ساخت. این شخص مورد تنفر مردم بود، شاعری در باره سمت وزیری او گفته است:

شاه غضب کرده اهل علم و ادب را
کرده وزیر وظیفه میر غضب را

۱۵. فرهاد میرزا معتمدالدوله از سال ۱۲۷۷ تا ۱۲۸۰ قمری (۱۲۳۶ تا ۱۲۳۹ خورشیدی).

۱۶. امامقلی میرزا عمادالدوله در سال ۱۲۸۰ قمری نیابت صارم الدوله پسرش در لرستان و جنگ وی با طوایف بیرانوند و سگوند.

۱۷. حمزه میرزا حشمت الدوله از سال ۱۲۸۳ تا ۱۲۸۵ قمری (۱۲۴۲ تا ۱۲۴۴ خورشیدی).

۱۸. بهرام میرزا معزالدوله از سال ۱۲۸۵ تا ۱۲۸۷ قمری (۱۲۴۴ تا ۱۲۴۶ خورشیدی)

نیابت میرزا ابوطالب، و بدیع الملک میرزا در لرستان.

۱۹. حمزه میرزا حشمت الدوله از سال ۱۲۸۷ تا ۱۲۹۳ قمری (۱۲۴۶ تا ۱۲۵۲ خورشیدی) نیابت وی در لرستان احتشام السلطنه.

۲۰. مأموریت علاء الدوله وزیر مالیه و دربار در سال ۱۲۹۴ قمری (۱۲۵۳ خورشیدی) برای رسیدگی به امور لرستان و خوزستان.

۲۱. جلال الدوله در سال ۱۲۹۶ قمری از طرف مسعود میرزا ظل السلطان.

۲۲. مسافرت ظل السلطان در سال ۱۲۹۷ قمری (۱۲۵۶ خورشیدی) به لرستان و به قتل رساندن عده‌ای از سران لرستان و بردن میر تیمورخان (پدر میر اسفندیار خان شهاب بیگی) به اصفهان.

۲۳. میرزا محسن خان مظفر الملک از سال ۱۲۹۸ تا ۱۳۰۰ قمری (۱۲۵۷ تا ۱۲۵۹ خورشیدی) از طرف ظل السلطان.

در سالنامه‌های دولتی از سران و مصادر امور لرستان در این زمان به شرح زیر یاد شده است. میرزا سید رضا خان مستوفی و سر رشته دار، باقرخان سرهنگ امرایی، حسن خان سرکرده سوار بیرانوند، میرزا موسی خان سرهنگ رئیس تلگرافخانه، میرزا مصطفی مأمور وزارت علوم و معادن و تلگرافخانه و حفظ الصحه، محمود بیگ وکیل توپخانه و میرزا عبدالله منشی.

۲۴. حشمت الدوله در سال ۱۳۰۰ قمری (۱۲۵۹ خورشیدی) از طرف ظل السلطان. شاهرخ میرزا نایب الایاله خرم‌آباد و میرزا سید رضا خان مستوفی و سررشته دار^۱ او بودند.

۲۵. میرزا محسن خان مظفرالملک از سال ۱۳۰۱ تا ۱۳۰۵ قمری (۱۲۶۰ تا ۱۲۶۴ خورشیدی) از طرف ظل السلطان که در این مدت اقداماتی عمرانی انجام داد از جمله: الف، ایجاد حوض (حوض موسی فعلی) در سال ۱۳۰۱ قمری در شرق شهر خرم‌آباد، ب: توسعه شهر خرم‌آباد به شرق و احداث عمارتی در شرق خرم‌آباد در سال ۱۳۰۲ قمری که تا ۴۰ سال قبل باقی^۲ و به همین مناسبت آن محل را محسن آباد می‌گویند و بعداً که یاور شمشیر وزیر افسر ژاندارمری بناهایی در آنجا به وجود آورد به شمشیر آباد معروف شده است.^۳

ج: ایجاد قلعه مظفری و تلگرافخانه مادیان رود (کوه‌دشت) و قلعه جایدر و کاروانسرای بین راه خرم‌آباد به دزفول و تعمیر پل بزرگ خرم‌آباد (پل علی‌مردان خانی) در سال ۱۳۰۳ قمری (۱۲۶۲ خورشیدی) مظفر الملک با دختر رشید خان رئیس طایفه نورعلی دلفان ازدواج کرد و از او دارای دختری بنام حمیده خانم شد که به عقد مرحوم حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی آزادخواه معروف در آمد. ضمناً نوه و نتیجه‌هایی از مظفرالملک هم اکنون در خرم‌آباد زندگی می‌کنند.

۲۶. انوشیروان میرزا ضیاء الدوله در سال ۱۳۰۵ قمری (۱۲۶۴ خورشیدی) از طرف ظل السلطان.

۲۷. آقا رضاخان ناظم خلوت از سال ۱۳۰۶ تا ۱۳۰۷ قمری (۱۲۶۵ تا ۱۲۶۶ خورشیدی) ناظم خلوت. کاروانسرای در شهنشاه (جنوب خرم‌آباد) ساخت که تخریب شده است. رجال محلی و مأموران دولت در زمان ناظم خلوت عبارت بودند از: ابدال خان سرهنگ، حسن خان سرکرده سوار بیرانوند، قاسم خان سرهنگ فوج امرایی، کریمخان سرکرده سوار قبلی، میرزا حسن خان لشکر

نویس، آقاخان بیگ نایب دوم، محمد حسین بیگ نایب، میرزا سید محمد مجدالاشرف محاسب،
بدایع خان مأمور غلات، میرزا هادی خان مأمور وزارت وظایف و اوقاف، میرزا محمد رئیس پُست
خرم‌آباد، میرزا مصطفی مأمور تلگراف لرستان و خوزستان، میرزا آقا یاور رئیس تلگراف خرم‌آباد.
۲۸. وجیه الله میرزا امیرخان سردار از سال ۱۳۰۸ تا ۱۳۱۰ قمری (۱۲۶۷ تا ۱۲۶۹ خورشیدی)
پسرش نصرت الله خان سیف الملک نیابت وی در لرستان بود. در همین زمان مسیو ژاک دمرگان
باستان شناس فرانسوی از لرستان دیدن نموده است.

۲۹. عبدالله میرزا حشمت الدوله در سال ۱۳۱۱ قمری (۱۲۷۰ خورشیدی).
۳۰. حسین قلی خان نظام السلطنه مافی از سال ۱۳۱۲ تا ۱۳۱۴ قمری (۱۲۷۱ تا ۱۲۷۳
خورشیدی). طایفه مافی جزء طوایف لک لرستان بودند که به واسطه حمایت از کریم‌خان زند پس از
اینکه آغا محمد خان به سلطنت رسید این طایفه را به قزوین و زنجان تبعید کرد ولی بعداً در زمان
فتحعلی شاه و عباس میرزا به واسطه شرکت در جنگهای ایران و روس مورد توجه قرار گرفت. حسین
قلی خان در سال ۱۲۷۵ قمری فرمان عزل میرزا آقا خان نوری صدر اعظم وقت را در محل سوهانک
شمیران به وی ابلاغ کرد.

۳۱. حشمت الدوله در سال ۱۳۱۴ قمری (۱۲۷۳ خورشیدی).
۳۲. عبدالمجید میرزا عین الدوله از سال ۱۳۱۷ تا ۱۳۱۸ قمری (۱۲۷۶ تا ۱۲۷۷ خورشیدی).
۳۳. ابوالفتح میرزا سالارالدوله فرزند مظفرالدین شاه در سال ۱۳۱۸ قمری (۱۲۷۷ خورشیدی)
با پیشکاری میرزا شفیع خان مستشار الملک گرگانی و در سال ۱۳۲۴ قمری (۱۲۸۳ خورشیدی) با
پیشکاری حاج ابوالقاسم خان نصیر الملک شیرازی (پسر حاج میرزا عبدالله و نوه حاج ابراهیم خان
کلاتر) به حکومت لرستان منصوب شد. سالارالدوله در سال ۱۳۲۵ قمری (۱۲۸۴ خورشیدی) با
کمک لرستانیها، بر علیه محمد علیشاه (برادرش) طغیان کرد ولی پس از سه روز جنگ در نهاوند
شکست خورد و به کرمانشاه گریخت و به کنسولگری انگلیس پناهنده شد. پس از اخذ تأمین همراه
ظهیر الدوله به تهران و از آنجا به اروپا عزیمت نمود. رضا قلی خان مافی (نظام السلطنه) در سال
۱۳۲۵ قمری (۱۲۸۴ خورشیدی) به خرم‌آباد آمد و خانواده او را به تهران برد و شمشیرگرانهایی را
که وی به مرحوم به نظرعلی خان امرایی (امیر اشرف) داده بود مسترد داشت. سالارالدوله در دوران
حکومت خود با بعضی از بزرگان غرب ایران وصلت کرد. از آن جمله مرحوم آغازبیا خانم دختر
نظرعلی خان امیر اشرف رابه عقد و ازدواج خود در آورد. سالارالدوله با مشروطه خواهان هم صدا شد و
خود خیال سلطنت داشت. ولی در سال ۱۳۲۸ قمری (۱۲۸۷ خورشیدی) که انقلابیون احمد شاه را
به سلطنت و عضدالملک قاجار رابه نیابت وی گماردند، از مشروطه خواهان رویگردان شد. در سال
۱۳۲۹ قمری که محمد علی شاه از روسیه به ایران آمد او هم وارد کردستان شد و با کمک سران عشایر
غرب کشور مانند داودخان کلهر و نظرعلی خان امیر اشرف و افرادی دیگر اردویی تهیه و به حمایت از
محمد علی میرزا تلگرافهایی به عنوان مجلس شواری ملی مخابره نموده از طرفی خود را شاهنشاه
ممالک لرستان و خوزستان و غرب ایران می خواند. ولی اردوی او در ساوه شکست خورد و باز به اروپا

برگشت.

در سال ۱۳۳۰ قمری به کردستان آمد و پیرم خان مجاهد معروف در جنگ با نیروهای او کشته شد. در اواخر سلطنت احمد شاه به حکومت گیلان منصوب گردید. در آبان ماه سال ۱۳۰۳ خورشیدی از خارج با مقداری اسلحه نزد شیخ خزعل به خوزستان رفت. در سال ۱۳۰۶ خورشیدی دولت سالیانه شش هزار تومان مستمری برایش تعیین نمود به شرطی که در تهران بماند ولی به اروپا رفت. در سال ۱۳۰۸ خورشیدی از طریق ترکیه وارد کردستان شد ولی رضاشاه با اعزام هنگ پیاده گارد نادری از طرف مرکز به کردستان دوباره فرار کرد و به ترکیه بازگشت.

سالارالدوله بقیه عمر خود را در اروپا و در اواخر عمر به اسکندریه مصر رفت و در آنجا مقیم شد. عاقبت در اردیبهشت سال ۱۳۳۸ خورشیدی در شهر اسکندریه درگذشت.

۳۴. میرزا محسن خان مظفرالملک در سال ۱۳۲۳ قمری (۱۲۸۲ خورشیدی) بار دوم.

۳۵. رضا قلی خان نظام السلطنه مافی با نام مجیرالسلطنه، سالار معظم و سردار اکرم معروف بود و پس از فوت عمویش حسین قلی خان نظام السلطنه ملقب به نظام السلطنه شد. در سال ۱۳۲۶ قمری (۱۲۸۵ خورشیدی) وارد خرم آباد شد. در اوایل حکومتش بین نظام السلطنه و عده‌ای از سران لرستان اختلاف افتاد و کار به جایی رسید که با آمدن نظرعلی خان امیر اشرف اردو زدن او در غرب خرم آباد (غرب پشت بازار) و ورود سایر مخالفان نظام السلطنه در محاصره قرار گرفت و بیم دستگیری وی می‌رفت ولی با دخالت علما و مردم شهر از مرکز حکومتی به خانه امام جمعه خرم آباد منتقل گردید و چندی بعد مخفیانه به تهران رفت. نظام السلطنه بار دیگر در سال ۱۳۳۰ قمری (۱۲۸۹ خورشیدی) به حکومت لرستان منصوب شد ولی با وجود همراه داشتن نیروی ژاندارمری مجهز نتوانست از دهستان هرو^۱ واقع در بخش زاغه به سمت خرم آباد بیاید و با حمله نیروهای تحت امرش به ناچار به بروجرد بازگشت. میرزا حسینعلی خرم آبادی برادر میرزا علیشاه دارایی زاده در مورد محاصره نظام السلطنه در منطقه شمشیر آباد در شرق خرم آباد قبل از آوردن او به خانه امام جمعه چنین سروده است:

غریب بی کسم در خرم آباد گرفتار گشته‌ام در محسن آباد^۵

چو بستند آب کرگانه به رویم چه آورد بر سرم دو ران چه گویم

لر از توپ و تفنگ باکی ندارد هجوم آورده تا ما را در آرد

چو لرها آمدند با مکر و حيله فراری گشته‌ایم رو به طویله

و هنگامی که برای بار دیگر به حکومت لرستان منصوب شد و قصد ورود به خرم آباد را داشت که توانست از هرو به سمت خرم آباد بیاید شاعر چنین سروده است:

نظام السلطنه مازور فرنگی کاپیتان با هزار ژاندارم جنگی

کشیده لشکری را بی نهایت که می خواهد بگیرد این ولایت

به فرمانش تفنگ و برج و شصت تیر گرفته کوهساران میل در میل

نظام السلطنه آقا ربیعا چاغروند (یکی از مخالفان) برادر مرحوم معین السلطنه را با تظاهر به

لرستان پژوهی، سال ۱، شماره ۳ و ۴، پاییز و زمستان ۱۳۷۷

دوستی از خرم‌آباد به بروجرد کشاند و در آنجا او را به قتل رسانید و نیز به دستور او بود که حبیب‌الله خان دیوان بیگی (والیزاده) از مخالفان نظام السلطنه توسط یکی از ساکنین بخش چگنی در جنوب غربی خرم‌آباد (سراب چنگایی) به قتل رسید. این جریان باعث شد که خانواده قاتل دیوان بیگی و نظام السلطنه مافی از ایران فرار کرده و به استانبول رفتند^۶ در این زمان جنگ بین المللی اول جریان داشت (۱۹۱۹-۱۹۱۴) و نظام السلطنه از ترکیه به کرمانشاه آمد و دولت معروف مهاجرین را به طرفداری از دولتهای آلمان و عثمانی تشکیل داد و با قوای انگلیس و روسیه جنگید ولی شکست خورد و دوباره به کشور عثمانی (ترکیه) برگشت. توضیح اینکه عده‌ای از مهاجرین مانند سردار محیی، امیر حشمت قرچه داغی، سید یعقوب انوار، محمد خان حسین زاده، سید حسن مدرس، امان‌الله خان، اردلان، سلیمان میرزا محسن، قاسم خان صور اسرافیل، نظام‌السلطان، سید ابوالحسن علوی، میرزا حسن طبیب زاده، میرزا طاهر تنکابنی، سید جلیل اردبیلی، حاج میرزا علیرضا و یحیی دولت آبادی به خرم‌آباد آمده و از این طریق با حمایت و احترام مردم همراه مرحوم آیت‌الله حاج شیخ عبدالرحمن لرستانی، مرحوم میرزا رحیم خان معین‌السلطنه چاغروند، علی‌محمدخان امیر اعظم (فرزند نظرعلی‌خان امیر اشرف)، مرحوم یوسف خان امیربهداد وعده دیگری از بخش چگنی به کوه‌دشت عزیزمت و در آنجا پس از پذیرایی و حمایت مرحوم نظرعلی‌خان امیر اشرف تا هیلان کنار رود سیمره رفته و از آنجا مهاجرین به کرمانشاه حرکت کردند و بدرقه کنندگان نیز به خرم‌آباد مراجعت نمودند. ولی نظرعلی‌خان مهاجرین را تا قصر شیرین بدرقه نمود تا آنها وارد خاک عراق شدند.

سایر حکام لرستان عبارت بودند از: قوام الدوله، امیر اصلان خان خواجه نوری، امیر مفخم بختیاری، امیر افخم همدانی، عضدالسلطان، منتصرالدوله و سردار فیروز که اغلب آنان حتی قادر نبوده‌اند که به مرکز حکومت (خرم‌آباد) وارد شوند. مانند حمله به نیروهای منتصر الدوله و پناه بردن وی به صمصام‌الملک در دهات سریند اراک و یا فرار کردن سردار فیروز که این دو بیت شعر را از زبان حال او نقل می‌کنند.

نه من سردار پیروزم سیه گشته شب و روزم

لرستانی خداحافظم که من رفتم از این وادی

باید اذعان نمود که از ابتدای قرن ۱۴ هجری به بعد علاوه بر اینکه لرستان منطقه‌ای آرام نبوده بلکه شهرستانهای شرقی و شمالی لرستان نیز مرتباً مورد تهاجم و عرصه تاخت و تاز و چپاول و غارت عشایر لر بوده‌اند و این وضع تا آخر قرن مذکور ادامه داشته و با ورود قشون رضاخان در سال ۱۳۰۲ خورشیدی به تدریج خودسری، اغتشاش و بی نظمی خاتمه یافت.

پی نوشت

۱. میرزا سید رضاخان تفرشی کاروانسرای در خرم‌آباد احداث نمود که قبل از انقلاب اسلامی مرحوم علی محمد ساکی شهردار وقت آنرا مرمت کرد و دکانهای سر پوشیده آن هم اکنون بازار طلا فروشان است.

۲. یادداشتها مربوط به قبل از انقلاب اسلامی است. ساختمان میرزا محسن خان تقریباً تا سال ۱۳۱۵ خورشیدی وجود داشته است.
۳. اکنون نیز مردم شهر این منطقه را شمشیر آباد می‌گویند.
۴. دهستان هرو تقریباً در ۴۵ کیلومتری خرم‌آباد به بروجرد است.
۵. شمشیر آباد کنونی.
۶. خانواده قاتل باروی کار آمدن حکومت رضا شاه از ترکیه به خرم‌آباد باز گشتند و درگیریهایی بین خانواده دیوان بیگی (والی ها) و خانواده قاتل به وجود آمد و افرادی کشته شدند. ❁

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

این مجله در سال ۱۳۸۹ خورشیدی (۲۰۱۰ میلادی) در خرم‌آباد خراسان جنوبی تاسیس شد. هدف از تأسیس این مجله، فراهم کردن بستری برای پژوهش‌های علمی و تحقیقاتی در زمینه‌های مختلف علوم انسانی و مطالعات فرهنگی است. این مجله به‌صورت فصلی منتشر می‌شود و به‌عنوان یکی از نشریات معتبر علمی در این حوزه شناخته می‌شود. در این شماره، به بررسی موضوعات مرتبط با تاریخ و جغرافیا پرداخته شده است.